

Tóth László, Paprika Antal, Berkes Ferenc, Szűts József, Mártonffy Ernő, Héderly Antal, Farsang Péter, Iványi Sándor, Kántor József, Zsembery Gyula, Urbán Pál, Gaudényi Lajos.

Az okmányok harmadik csoportját az ellenforradalom hatalomra jutásáról szóló és a nyomában kibontakozó ellenforradalmi terrort ábrázoló 26 dokumentum képezi. Szinte megdöbbenően hat, milyen eszközökkel, szócsavarással igyekeznek a megye, a városok, a községek ellenforradalmi vagy ellenforradalomnak behódolt vezetői fenntartani a munkásállam látszatát 1919. augusztus 1. után, hogy a proletártömegek ellenállását leszereeljék és szabad utat biztosítsanak a horthysta különítményeknek. A dokumentumok egy része a különítmények, mindenekelőtt a Héjjas Iván—Francia Kis Mihály féle különítmények tevékenységének részleteit tárja fel, s azt a felülről irányított közömbösséget, helyesebben elnézést és tudatosságot, amellyel a vérengzéseket eltusolják, agyonhallgatják és a tetteseket büntetlenül hagyják. A dokumentumok sora végül az 1920-as nemzetgyűlési választások eredményei-

nek regisztrálásával zárul: a Kisgazdapárt és a Keresztény Nemzeti Egység Párt listáján befutott képviselők egytől egyig a meginduló ellenforradalmi konszolidáció helyi letéteményesei és támogatói.

A dokumentumokat gondosan összeállított lábjegyzet-apparátus kíséri végig. Összeállításra meglehetősen sok utánjárást, kutatást követelt, hiszen a dokumentumok sok vonatkozása, szereplője az átlagos olvasó számára ismeretlen. A kötet végén 97 fénykép található, személyek, események, felhívások, rendeletek, parancsok, s különféle falragaszok fotói, melyek a jelzett időnek egy-egy (vizuális) élményét rögzítik. Végül a kötetet a felhasznált levéltári fondok (állagok) és sajtótermékek, idegen szavak jegyzéke, továbbá igen hasznos névmutató zárja.

A jól sikerült dokumentumgyűjtemény mindezek alapján nemcsak a kutató szakember számára nyújt hasznos segítséget, hanem a történeti múltunk iránt érdeklődő olvasó számára is élményt jelent.

Farkas Márton

SUGÁR ISTVÁN

EGER TÉRKÉPEI 1491—1950

(Eger Város Tanácsa VB. Műszaki Osztályának kiadása.
Eger, 1976. 190 o., 14 tábla melléklet)

Azt hiszem, kevés város dicsekedhet azzal, hogy a XV. század végéig visszamenőleg, megszakítás nélküli, forrásértékű térképsorozat rögzíti a város fölöttébb viszontagságos évszázadainak történetét. Ezért hatott a meglepetés erejével és ezért váltott ki igaz örömet a kartográfia-történet kutatói és művelői között Sugár Istvánnak Eger város térképeiről nemrég megjelent, fenti című, 413 térképet részletesen ismertető munkája.

Bevezetőjében a szerző felsorolja a forrásanyag lelő-, illetve őrzőhelyeit. Ezek a hazai levél- és térképtárakon kívül a bécsi és a drezdai archívumok térképeire is kiterjednek. Majd a feldolgozás és a közlés módjának ismertetése következik. Itt kap helyet a térkép készítésének igen gondosan meghatározott időpontja, a térképmű címe és előállításának módja; szerzőjének neve és foglalkozása (ere-

deti formában és nyelven); a méretarány; a térkép nagysága cm-ben, darab- és példányszáma; a térképen ábrázoltakra vonatkozó leírás; végül a jelenlegi gyűjteményben kapott jelzete.

A kötet gyors és célszerű használhatóságát a térképek szerzőire és tárgyukra vonatkozó *mutatók* segítik elő.

Függeléként a jelentékenyebb térkép-készítő mérnökök életére és működésére vonatkozó adatok következnek, s végül a XVIII—XIX. századi geodéziai és kartográfiai műszerekről nyújt a szerző rövid, de jó tájékoztatást.

Meg kell jegyeznem, hogy a katalógus Eger város — és jelentős útvonalat védő vára, amely évszázadokon át fontos stratégiai pont volt — mindenfajta térképét tartalmazza: kéziratos, fénymásolt, csak pauszon lévő és nyomtatott — eredeti és másolati térképeket. Sőt azokat is közli

a szerző, amelyekről csak a különböző források adnak hírt, de pillanatnyilag nem találhatók. Eljárása azért helyeselhető, mert ezzel megkönnyítette a lapangó térképművek felkutatását és előkerülését. Sugár feldolgozása jelentős segítséget nyújt a történelem, hadtörténelem kutatóinak a Mátra és a Bükk között észak felé tartó fontos útvonal mentén települt város és környéke tanulmányozásához. Mintegy 30 térkép leírása a várral, városfallal, katonai szállásokkal és katonai térképekkel gazdagítja, segíti a feldolgozók munkáját.

Amellett, hogy a szerző a Függelékben a jelentékenyebb geometrákkal külön is foglalkozik, a térképek leírásához csatolt jegyzetekben (annotációkban) sok érdekes és értékes észrevételre bukkunk. Így a 22. sz., Eger városát (a peremi részekkel együtt ábrázoló) térképről megírja, hogy eredetijét „*von Neunfeld episcopalis Szarvaskösiensis geometra*” készítette. Másolatát azonban az egri püspöki (ma már érseki) levéltárban elhelyezett eredetiről 1806—1807-ben *ifjabb Bedekovich Lőrinc* készítette el „in omnibus punctis, lineis et angulis”, a másolat hitelesítése pedig atyjának az *idős Bedekovich Lőrinc*nek, a jászok és kunok hites geometrájának feladata volt. (Pontosan: „in R. Universitate Budae approbatus et J. J. D. D. Jagizum et Cumanorum juratus ordinarius geometra.”)

Ehhez a térképpéldányhoz kiegészítőleg megjegyzem, hogy a Heves megyei levéltárban EKML Nr. 7. 2 DIVM jelzet alatt őrzött, *Pataki Vidor János* gyűjtéséből származó pausz-másolaton a szerző nevét *Pataki „Neum...”*-nak jelöli, míg *Sugár István* az eredeti példányról „*von Neunfeld*”-nek jegyezte fel. Kétségtelenül *Sugár* feljegyzése a helyes. Mi, akik 20—25 éven át együtt dolgoztunk *Pataki Vidor Jánossal*, tudjuk, hogy egyik szemét még fiatal korában elvesztette, s megmaradt szeme is operált szem volt. Ezért a legtöbb esetben nagyító használatára kényszerült, de ha valamit értelemadóan ki tudott olvasni (sillabizálni), a nagyítót lehetőleg mellőzte. Ezért bizonyosra vehető, hogy az általa feljegyzett szerzői név nem „*Naum...*”, hanem „*Neun-*” vagy „*Naun feld*”, vagyis a *Sugár István* által közölttel azonos név. A „*Nüenfeld*” névben betűcserét vélek látni; helyette helyesen „*Neunfeld*” lenne.

Kitűnő leírást ad a szerző Eger városának a II. József által elrendelt országos kataszteri felmérés során végrehajtott és 1786 nyarán befejezett teljes felméréséről. A hozzá tartozó térkép eltűnt, de a nagyon részletes leírás 6 vaskos kötetben

megmaradt. Erről olvashatunk igen tökéletes, minden részletre kiterjedő közlést. A térképről azt írja Sugár, hogy kb. 3 m² nagyságú lehet. Az Országos Levéltár helytartótanácsi levéltárában őrzik Eger városának egy 1800. évi és egy 1795-ben keletkezett nagy pörhöz tartozó, 84×56 cm méretű, színes térképét. Nem tartom lehetetlennek, hogy ez a díszes mappa az eltűnt várostérképnek (lineárisan) háromszoros kisebbítése. (Érdemes lenne a kérdést behatóan megvizsgálni. V. ö. *Bendefy L.*—*Pataki V.*: Rejtett kincsek levéltárainkban. Műemlékvédelem, 8. évf. 1. sz. Bp. 1964. 35—41. o.) A *Sugár* által elének adott kérdés annál érdekesebb és fontosabb, mert városról készült II. József korabeli kataszteri műszaki leírás Egeren kívül talán csak Kismarton (ma: Eisenstadt, Burgenland tartományi székvárosa) hercegi levéltárában maradt fenn.

Sugár is foglalkozik ezzel a térképpel (60. sz.) és megállapítja, hogy azt „kétségtelenül *Sartory József* 1787. évi felmérése alapján” *Newirth Vince* 1. éves joghallgató két változatban készítette el. Egyik példány a Dobó István Vármúzeum tulajdona (T. 173—71 jelzet), a másikat az Országos Levéltár őrzi. (Jelzete: Htt. Lt. Div. XVII. Nr. 11.) A két térkép jobb felső sarkában szüretelési jelenet látható. Az egri példány előterében egy hordón ülő Bacchus, kezében vörös szőlőfürttel, mellette pedig az egri szőlőskertekre jellemző gyümölcsök: vörös szőlő (egri bikavér!), alma, körte és dinnye hevernek. A két háttérben az egri vár magaslik, elől pedig két beszélgető férfi látható. Egyikük — öltözete szerint — magyar nemes, a másik pedig német dívat szerinti ruházatú.

Az Országos Levéltárban őrzött térképen az Eged-hegy és a vár előterében szüreti jelenet, a szürethez szükséges szőlőfeldolgozó eszközökkel. A szőlőprés mellett egy szőlőpásztor áll korabeli paraszti viseletben; mellette (a szemlélőnek háttal) egy német mód szerint öltözött parókás egyén, vállán puskával. (A XVIII. századi szőlőtörvény szerint mihelyt beértek a szőlők, a szőlőskertek bejárait néhány kivételével eltorlaszolták, s a nyitva hagyottakat puskás őrök vigyázták.)

Számos térkép tárgya a városon keresztül folyó Eger patak medrének szabályozása, illetve árvizek utáni változása. A kivitelezésre elfogadott tervet (1802-ben, ill. 1803-ban) *Sartory József* és *id. Bedekovich Lőrinc* készítette.

Tulajdonképpen az egész város fejlődésének műszaki történetét fel lehetne

vázolni *Sugár I.* kitűnő térképkatalógusa alapján. S nincs az a mai időszerű probléma, amelyhez ez a katalógus segítséget ne tudna nyújtani. Példának csak a város alatt rejtőzködő pincerendszert említem. Nem a vár alatti hadászati célzatú pincefolyosókról van szó; közülük sokat a káptalan készítettett sörgyártáshoz, valamint sör és bor tárolására.

Nem hagyható említés nélkül a jegyzetek (annotációk) arányos és szakszerű elosztása. A 413 térkép leírása 126 oldalt tölt meg. Egy-egy oldalra tehát átlagosan három térkép leírása jut. Az újabb, főleg nyomtatott térképek közül azonban öt is elfér egy oldalon, ezért ahol szükséges, háromnegyed, sőt másfél oldalas leírások is bekerülnek a szövegbe. Mindez a mű előnyére válik.

Az Egerben tevékenykedő mérnökök (és régi geometrák) közül az alábbiak életrajzát adja a szerző: *Bárány Géza, Böhm Ferenc, Fletter János, Hazael Hugó, Hickman Károly, Kapetz Lajos, Lipkos József, Litzner János, Markmüller Károly és Markmüller József, Rapcsák József, Sartory József, Siskovics Mihály,* s végül *Zathureczky Sándor.*

Az egyetlen oldalra elférő irodalom nem azt jelenti, hogy *Sugár István* nem merült el eléggé a rendelkezésre álló eddigi szakirodalom tanulmányozásában,

hanem éppen arra vall, milyen érintőlegesen foglalkozott eddigi kartográfia-történeti kutatásunk városaink és megyéink térképészetének történetével. Ugyanakkor e kitűnő munka rávilágít arra is, hogy mennyi még a tennivaló.

Ki kell emelnem a szerző szorgalmát a forráskutatásban, pontosságát a fogalmazásban és szerénységét az anyag közreadásában. Nem akadunk egyetlen ex cathedra kijelentésre, megállapításra sem. Saját, újabb eredményeit, esetleg régibb kutatások kiegészítéseit közreadva tapintatosan utal azok tőle eredő voltára. Állításait azonban szigorúan pontos és jól értékelt forrásokkal támasztja alá. Több száz új, illetve eddig ismeretlen adatának értékét ez a közlési mód hatványozottan emeli.

Végül köszönettel tartozunk Eger Város Tanácsa VB. Műszaki Osztályának és személy szerint *Zámbori Ferenc* oszt. vezető főmérnöknek a mű kiadása lehetővé tételéért; nemkülönben a szolnoki *Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár* sokszorosító üzem dolgozóinak a katalógus mintaszerűen szép, gondos kiállításáért.

Reméljük, hogy ez csak kezdet volt, s városaink, megyéink követni fogják a nem mindennapi példát.

Bendefy László

TÓTH BÉLA

A DEBRECENI RÉZMETSZŐ DIÁKOK

(*Magyar Helikon, Budapest, 1976. 87 o., 61 kép.*)

1977 első napjaiban vehette kézbe az érdeklődő a Magyar Helikon gondozásában megjelent remek alkotást. A kiadvány a hazai könyvnyomtatás ötszázadik évfordulójának ünnepére készülő sorozat ötödik kötete, amely tartalmi értékén túl formájával és a tipográfiai munka gondosságával is csak növelheti a magyar könyvkiadás hírnevét.

A szerző végigvezeti az olvasót a kollégiumban kialakult rézmetszés történetén, a kezdeti próbálkozásoktól a remekművekig. A mű felépítésén és értékelő megállapításain érződik, hogy Tóth Béla elsősorban a gazdag gyűjtemény iskolai és egyházi vonatkozásait emelte ki. 1975-ben volt szerencsém megtekinteni a híres debreceni kollégium gyűjteményeit,

így a rézmetsző diákok bemutatásra került eredeti nyomólemezeit is, amelyek több mint másfél évszázada őrzik az egykori gondos kezek alkotását. Megkülönböztetett érdeklődéssel figyeltem a sok-sok érték között a térképek készítéséhez metszett, ma már oxidálódott lemezeket, amelyek nemzeti kultúránk becses, mind-ezideig eléggé nem méltottat darabjai.

A 61 illusztráció hű képet ad a 15 jeles rézmetsző tevékenységéről, aprólékos munkájuk szépségéről és nem utolsósorban kulturális és didaktikai fontosságukról. Külön kiemelés nélkül, de a feldolgozás során sokat hivatkozik a szerző Eröss Gábor munkásságára, aki szorgalmával és szakértelmével a „togatus diákok” nevéhez illő erőssége volt a nagy